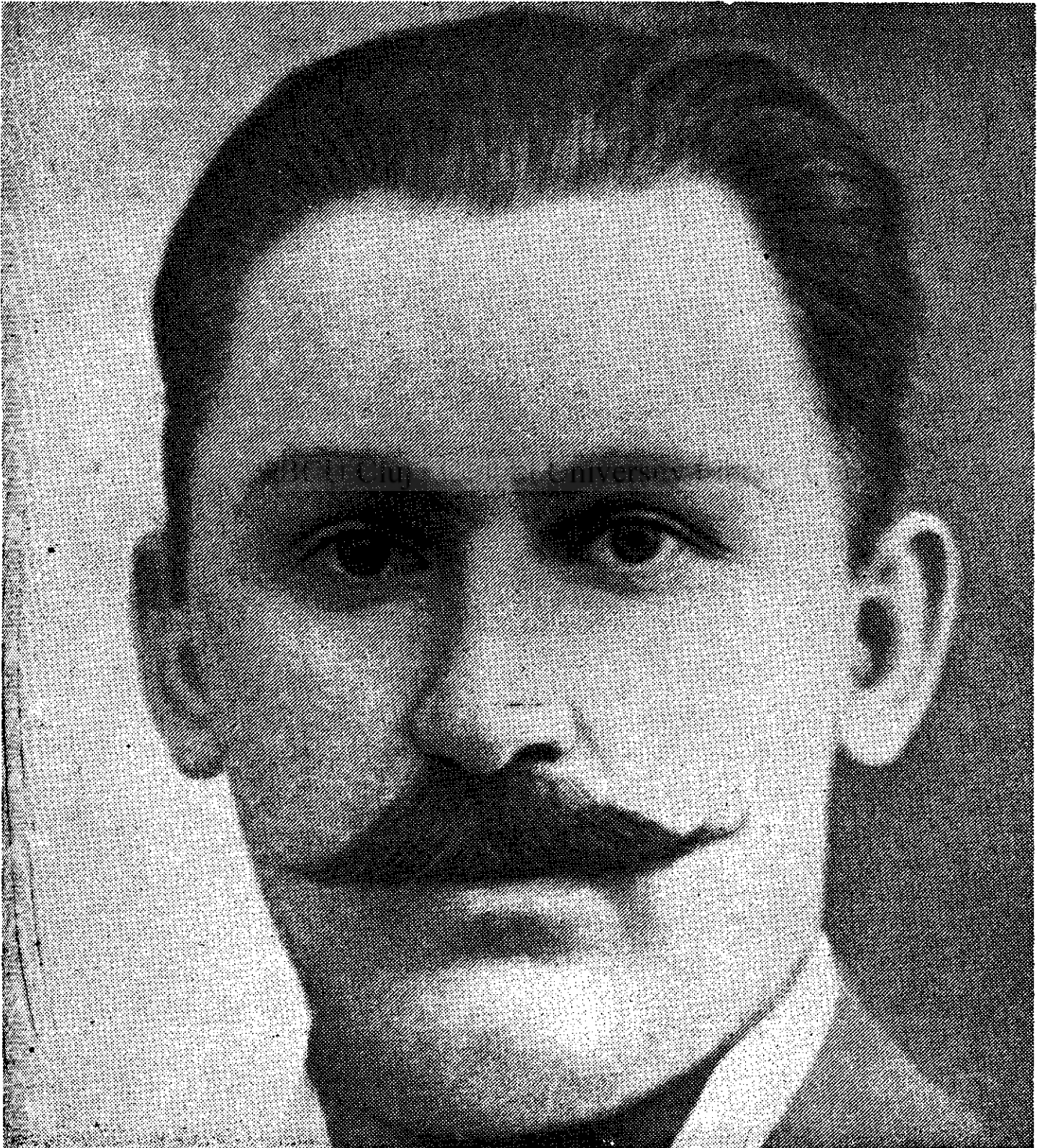

Universul literar

Anul XLIV Nr. 40

30 Septembrie 1928

5 Lei

ION RUSSU-ȘIRIANU

C t i t o r i i

ION RUSSU SIRIANU UN ZIARIST ȘI UN AGITATOR

Generația care a cunoscut pe Rusu Șirianu, trebuie să fie adânc recunoscătoare acestei publicații pentru actul de pietate al comemorării amintirii luptătorului și omului de ideal, al directorului *Tribunii* din Arad.

Străduințele și frământările românismului din Transilvania și Banat au cunoscut multe figuri înzestrate cu cele mai prețioase energii și aptitudini, cu înalte virtuți morale, îmboldite de o magică credință în miracolul unirii noastre.

Trăind într-o epocă astăzi puțin cunoscută, în limitele strămețe ale unor împrejurări locale, mult deosebite de ale Tării mame, adesea într-un colț neștiut de țară, acești umili ostași păreau a lupta nu atât pentru biruință, — o biruință vagă și îndepărtată — cât pentru satisfacerea unei porunci morale irezistibile, a unui imperativ categoric al datoriei naționale.

Rusu Șirianu a fost dintre aceste suflete de luptă și de jertfă pentru datoria națională.

Plecăt de acasă din podgoria Aradului, din aceea bogată și mare Șirie, comună de peste 10.000 de suflete, unde armatele revoluționare ungurești au capitulat în anul 1849, și care ne-a mai dat pe *Ion Slavici*, pe *Sever Secula* și pe *I. T. Mera* — darul fermecător al povestirii pare o moștenire specifică, comună acestor săteni — Rusu Șirianu a făcut școala de învățători.

Spiritul lui viu și neastâmpărat, setea de a se instrui și răvna de a se jertfi l-au adus întâi în Țara românilor liberi unde a făcut o excelentă școală politică și gazetărească sub C. A. Rosetti la *Românul*, apoi la *Voința Națională*.

Mai târziu el s'a înapoiat în țara sa de origină unde a lucrat în redacția *Tribunii* din Sibiu, pe urmă a condus *Foia Poporului* și în cele din urmă a trecut în „țara” sa natală, la Arad, unde a înființat *Tribuna Poporului*, devenită după căderea *Tribunii* din Sibiu, a doua *Tribună*.

Cei ce au cunoscut pe Rusu Șirianu nu au putut să aibă decât un sentiment de dragoste și de adânc atașament pentru el. Bun până la desbrăcarea de sine, totdeauna entuziast și preocupat de ideile mari, de avânturile nobile, el fermeca pe cei ce-l înconjurau și și-i prefăcea în admiratori și prieteni. Dar sub aspectul acesta de delicatețe și căldură comunicativă se ascundea un temperament fecund de ziarist și un neobosit agitator politic. Ele au format nota caracteristică a personalității sale. Ele l-au împins să părăsească drumul școlii și să se arunce în curentul atât de anevoios și periculos al luptelor noastre naționale-politice, curent care l-a adus ca deputat în incinta Camerei din Budapesta, care l-a adus ca osândit politic și între zidurile temnițelor ungurești.

Dacă politica noastră de peste munți a cunoscut ideologi și doctrinari ca Pa-

piu Ilarian, Bărnuț, ca Barițiu și Brote, ea a avut în schimb un număr de agitatori cari cu talentul lor au răspândit și popularizat în scris și prin grai viu ideologia partidului în adâncul maselor de la țară. Printre acești agitatori Rusu Șirianu ocupă locul de frunte.

Ziarist în toată accepțiunea cuvântului el a înțeles că marile idei și idealuri politice, cu arsenalul lor bogat de critici și de argumente nu devin cu adevărat active și dinamice decât atunci când reușesc să treacă în conștiința populară. Și nimeni nu s'a priceput ca el să le expue, să le încălzească, să le coloreze și să le vioifice.

Cu deosebire el a reușit să le îmbrace în haina limpede, ușoară și metaforică a limbajului popular ca nimeni altul din generația sa.

De aceea după mine din toată activitatea lui Rusu Șirianu cea mai interesantă și originală este aceea de ziarist pentru popor. Prima gazetă pentru țărâ-nimea română din Ardeal *Foia Poporului* din Sibiu (care apare și astăzi) a avut epoca ei de cea mai mare strălucire în timpul când a fost condusă de Rusu Șirianu. Când mai târziu el a trecut la Arad, ediția de Duminică a *Tribunii* de la Arad, *Tribuna Poporului*, a devenit catedra de unde și-a făcut poporul românesc educația politică și națională, care a dat pe urmă roade atât de însemnate.

Nu știu dacă astăzi cineva își dă îndeajuns seama de importanța și dificultățile gazetăriei pentru intelectuali. Avem ziare și ziaristi talentați și iscușiți pentru clasa cărturarască dela orașe, dar nu avem în vechiul Regat aproape de loc ziare pentru țărâ-nime.

Dacă ele lipsesc cauza nu este numai pentru că nu se dă atențiune acestui gen, dar și pentru că este cu mult mai greu a se scrie un ziar pentru un public simplu și naiv decât pentru clasa instruită. Dacă talentul gazetăresc nu este prea rar la noi, talentul gazetăriei populare este unul din talentele cele mai prețioase și rare.

Nu este nimic mai greu decât să fii ușor în scris și nu este nimic mai anevoios pentru un cărturar decât a gândi și a se exprima în felul poporului.

Rusu Șirianu era binecuvântat dela natură cu talentul acesta.

Dacă s'ar dezgropa articolele sale din *Foia Poporului* și *Tribuna Poporului* s'ar descoperi adevărate mărgăritare ale acestui gen al gazetăriei populare. Cine ar voi astăzi să urmeze calea lui ar putea să facă o adevărată școală recitând colecțiile acelor ziare.

Stilul popular al lui Rusu Șirianu nu era un stil studiat și voit, el curgea, ca și scrisul lui Ion Creangă, în mod natural din pana acestui fiu de țăran, care păstrase cu toată învățătura, cu toate citanțiile, sufletul și gândirea nealterată a

poporului din care ieșise. Ideia cea mai abstractă căpăta sub pana lui viață, culoare și se intrupa în mod nesilit în haina imaginilor clare și plastice ale gândirii populare. Iar peste toate el turna aurul humorului și a satirei atât de caracteristice minții poporului nostru învâluindu-le într-o lumină strălucitoare și atrăgătoare.

Astfel investmântată, ideologia abstractă a naționalismului, hrănită cu înalte principii de ordin cultural-sociologic și psihologic superior, a reușit să pătrundă, grație lui Rusu Șirianu în poporul dela țară și propaganda națională, întemeiată pe concepții adesea depărtate de mintea populară, a prins pede teren în Transilvania.

Cele două regiuni în cari ideia națională a pătruns mai curând și mai trînic în Ardeal sunt locuiri regiunile Sibiu-Orăstie-Alba-Iulia-Făgăraș și Arad-Banat, acelea unde a fost scrisul lui Rusu Șirianu, a acționat mai mult. Acest fapt ajunge singur spre a caracteriza și evalua enorma importanță a operei lui Rusu Șirianu.

Agitator în înțelesul adevărat al cuvântului Rusu Șirianu a fost și un mare orator popular, care găsea ușor expresia cea mai limpede și sugestivă, spre a pune stăpânire pe auditoriul țărânesc, subjugându-l și răscolindu-l cu verbul lui cald, bogat și fermecător. Otorăria lui ridica poporul, valuri-valuri, care rămânea în urma lui ca o mare frământată de talazuri. Satele cari erau „lucrate” de el în timpul unei campanii electorale rămăneau definitiv „contaminate”.

Astăzi ne gândim cu melancolie la o viață de activitate și jertfă risipită cu atâta generozitate și cu atâta avânt și vedem cum uitarea se așterne peste atâta sbucium și atâta sacrificiu. Parlamentul și-a făcut — târziu — datoria față de văduva lui Rusu Șirianu, dar generația de astăzi nu și-a plătit tributul de recunoștință către amintirea celui ce s'a înrolat pentru ea și beneficiuze. Noi însă cei cari l'am cunoscut și am colaborat cu dânsul, cei cari am învățat din scrisul lui și ne-am format în aceeaș redacție vom păstra caldă și mereu recunoscătoare în suflet amintirea lui. Suntem încredințați că va trebui să vie clipa când națiunea va ști să-și facă datoria pentru cei a căror viață a fost închisă în zidurile pe cari se înalță azi clădirea României mărite.

GIL. POPP

INSEMĂNĂRI ȘI NOTE BIOGRAFICE

Ioan Russu-Sirianu, n'a fost numai un mare gazetar al tuturor românilor de peste Carpați, el a fost și un mare patriot și mai ales un apostol.

Prin munca titanică ce l-a caracterizat și prin talentul de mare ziarist și orator, răscolitor neîntrecut al sufletului țaranului român de peste Carpați, — Russu-Sirianu s'a ridicat singur din simplu institutor la rangul de învățător al întregului neam românesc de acolo. Fără să cunoască ce însemnau piedicile și riscul, el n'a pregetat o clipă în lupta dusă cu atâta îndârjire pentru apărarea neamului lui năpăstuit și împilat. Și-a ținut aprinsă cu riscul vieții, candela românismului prin pana lui maiasră și prin graiul lui simplu dar cald, cari animau și înflăcărau sufletele.

De aceea a fost atât de iubit de țărani lui dragi, precum și de toți românii, ci lot de aceea a suferit atât de mult și a ajuns, atingând cele două extreme: când deputat al românilor la Budapesta, când deținut în temnițele maghiare.

O viață întreagă de muncă îndârjită, de zbucium, fără să știe ce e odihna și fără să se teamă de pericolul ce-l pândea, el a luptat fără preget, în primele rânduri pentru dezrobirea și drepturile neamului românesc.

Ioan Russu-Sirianu, fiu de țăran s'a născut la 11 Mai 1864 în comuna Șiria din județul Arad. Înțelegând durerea neamului său care suferea groaznic sub jugul maghiarilor, ce tindeau la desnaționalizarea și maghiarizarea lui, el a luptat intens pentru deșteptarea sentimentului național și organizarea politică a țăranilor români de acolo. Urmărit de unguri a fost nevoit să treacă în regatul liber. La București a scris la „Românul” lui C. A. Rosetti, unde s'a distins ca bun gazetar și apărător infocat al cauzei românești de dincolo de Carpați.

A fost un mare propagandist și agitator, primul inițiator al „Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor”.

La 1891, a trecut din nou munții și s'a stabilit la Sibiu, începând să scrie la „Tribuna” (cea veche) prima gazetă românească cotidiană care era și cel mai însemnat organ al partidului național român de acolo.

Tot sub conducerea lui, a început să apară pe lângă „Tribuna” o nouă gazetă, numită „Foaia Poporului”, din care el a făcut un neprețuit instrument de deșteptare națională și de organizare politică a țăranului român.

Aceste două gazete, la cari neobositul patriot și luptător a depus o muncă uriașă, — a fost sufletul luptelor dintre anii 1892—1895, când a fost dus Memorandul (alba poporului român) la Viena și

în congresul naționalităților dela Budapesta.

La 1896, în urma unor neînțelegeri, a plecat dela cele 2 gazete unde pusese atâtă inimă și la înflorirea căror a lucrat din răspuțeri. Dar el nu s'a descurajat, a trecut la Arad și s'a pus la dispoziția grupării naționale de acolo, cu care a scos gazeta „Tribuna Poporului” numită mai târziu, — după încetarea apariției celei din Sibiu, — „Tribuna Nouă”.

Până aproape de moarte Russu-Sirianu a fost directorul aceluia organ național, pe care a știut, fiind ajutat de toți scriitorii români de seamă, precum și de mulți prieteni și ziaști din vechiul regat, sprijinitori ai chestiunii naționale, — să-l ridice la strălucirea de cea mai bună gazetă românească de dincolo de Carpați.

I. Russu-Sirianu, a fost urmărit, în tot timpul apostolatului său de către maghiari, cari l'au judecat și l'au făcut să sufere osândiri grele, ispășite cu amar, în diferite rânduri în temnițele din Sibiu, Cluj și Seghedin. În cele din urmă, obosit de atâta încordare și muncă fără

preget, și amenințat cu pușcăria, pentru cărțile lui: „Iobăgia” și „Românii din statul ungar” a trecut din nou munții, la 1909 în România liberă, pentru a-și căuta sănătatea la Govora și Slănic. Un crunt acces de Uremie l-a doborât la pat.

Obosit de luptă și de mizeriile și neajunsurile ce le suportase în temnițele maghiare nu avu fericirea să o mai ducă mult și se stinse în Decembrie 1909, la București.

Până în ultimul moment, n'a uitat o clipă țărani lui dragi rămași în suferință dincolo și-a scris sau a dictat din pat, articole înflăcărate despre chestia națională atât pentru „Tribuna” lui dragă cât și pentru alte gazete și reviste din vechiul regat.

Ideile lui, munca lui uriașă și continuă a pregătit uniunea sufletească de mai târziu și România-Mare de astăzi.

A fost un luptător dărz, un mare român și patriot infocat, care s'a sacrificat în modul cel mai dezinteresat, ca un adevărat martir național, românismului.

Scrio.

U Cluj / Central University Library Cluj

adevarate

fantezie de poet

între șovini

În 1897, la Arad, lui Russu Sirianu i se născu un fiu.

Câteva ceasuri înainte de a-și face cunoscută declarația la ofițerul stării civile, conducătorul „Tribunei” se dădu la adevărate consultații cu amicii săi pentru a rezolvi o mare problemă: alegerea numelui de botez al noului născut. Aceasta era o mare chestiune.

Întă dece: prima reacțiune de „maghiarizare” la care precedau ungurii: era imediată traducere în ungurește a numelui. De multe ori echivalentele găsite de zelul șovin erau ridicole sau abdicadabrante. Dacă nu mergea astfel, apoi învățăceleii lui Appony se mulțumeau și cu o simplă schimbare de accent.

După multă cercetare, Russu Sirianu își stabili alegerea: pruncul avea să se cheme Vintilă. Ofițerul stării civile zadarnic schimbă câteva perechi de ochelari pentru a căuta în registrul său special echivalentul maghiar al numelui și fu nevoit să se mângâiească la a-l pronunța ungurește.

Zece ani în urmă băiatul era în liceul maghiar. Într-o zi Russu Sirianu veni să-l caute la secretariat. Secretarul, renumit șovin, auzind numele de Vintilă, se încruntă și întrebă cu dispreț: „Vintilă? Ce-i ăla, băiat ori fată?”

Dar Russu răspunse placid:

— Român.

Cam prin 1885 se instalaseră larăspânțiile Capitalei primele cutii de scrisori. Din spirit de economie poate le făcuse destul de șubrede însă, așa că într-o noapte cam în spre zorii zilei, trei băieți veseli cari veneau de la un mic trei, au găsit că s'ar putea aranja o mică și a muzantă farsă. Cu o lovitură de picior, autorul lucafărului — căci cei trei prieteni nu erau decât Mihail Eminescu, Gh. Coșbuc și Ion Russu Sirianu — a doborât cutia pe care au luat-o acasă, tocmai prin mahalaua Gramonului, unde locuia poetul lui El Zorab.

Acolo s'au dedat unei operații poetice cu osebite, melancoliei filozofice și fanteziste cât vreți. Au ales scrisorile de dragoste și le-au schimbat plicurile între ele. Coșbuc ținea să le mai adauge și câte o strofă de-a lui la fiecare; dar Eminescu care nu urmărea decât o experiență rablesiană, i-a replicat grav: „Lasă că e destulă otravă în amor, nu mai pune tu și pe-a ta”.

Pe urmă toți trei, cu conștiința împăcată, s'au dus de-au pus la o nouă cutie scrisorile și apoi să închee cu un nou pahar de vin o noapte atât de bogată în evenimente sentimentale.

p o e z i e

IOAN GEORGESCU

IN GOLUL ZILELOR DE IERI...

In golul zilelor de ieri... prin rugul înserării...
cu luminișul unui gând mă pierd în zări ca fumul.
Când neguri albe ning ușor pe apa depărtării,
din crucea unor visuri cad și-mi strejui singur drumul.

La poarta sufletului meu sub streșini de pustie,
ca dintr'un țințher stingher, cu înnoptări de frică,
pe veștede poteci de lut — ce'nseamnă o vecie —
fugară, toamna'n ploi și vânt, de-ascară mă tot strigă...

Și-acum când toate trec și sunt paingân de făcere,
am făurit făgaș de dor cu plopii de rugină
în lungul fărmlui de vis ce n'are încăpere
de vine amintirea'n stropi pe punți reci de lumină.

De-acuma, toate trec și sunt paingân de făcere...

PETRE STRIHAN

TOAMNA LUNGA

Se uită soarele' napoi cu imbieri
de violete și amor de crizanteme
și toarnă aur peste frunza moartă ieri
și-așterne galeșă uitare peste vreme...

Sub clopotul albastru, mii de armonii
încheagă spațiu 'n jesătura unei lire
și-o buclă dintr'un stol de nouri argintii
aruncă punți de zâmbet peste amintire...

Și-mi zboară iarăș porumbieii primăverii
ca zborul lor elanuri noi să mă învețe
și zăpezirea lor îmi înflorește merii
și-mi pune iar naivitate pe tristețe.

Și iarăș cred în zarea care estompează
profiluri moi de nimfe, muchi de ideal
și împletind otgoane dintr'un fir de rază,
pornesc corabia cu pânze de opal...

Și'n toamna lungă, cu fior de primăvară,
îmi cântă prima tinerețe-a doua oară...

RADU BOUREANU

TĂRÂMUL MORȚII

Acolo au fost zidurile albe acum negre prin vreme,
de ce sunt, de ce se'ngrădesc cimitirele?
poposese atât de rar, pașii, gândurile, privirile,
viețuiesc doar groparij nebuni numai pieptul plopilor geme.

Se durează ziduri pentru tâlhari pentru haite de câini?
atât de lesne oamenii dau crezământ...
nu — nu rămâne decât pământ sub pământ,
de vreme ce îngerii albi au zburat cu suflete 'n mâini.

Acolo sfârșește minciuna — de aceia sunt zidurile negre
prin vreme,
Cei vii săpară cu slove de aur cuvinte de durere...
fărăna mai are nevoie de mângâiere?
Acolo vorbese doar groparij nebuni, numai pieptul plo-
pilor geme.

Cei vii au iubit totdeauna născocite năluci,
dar când luminița de viață cu îngerii fuge,
ce îi mai leagă de lutul culcat în cosciuge,
de ce răstignesc dureros sârmaneale cruci?

IOAN HOTA

NEANT

Un străin în fața morții
Un străin în voia sorții
Cimitir în miezul nopții
Călător în fața porții.

Iad cu plâns și suspine
Poartă zăvorâtă bine,
Fulg pe-o undă de furtună
Șerpi dominând în mătrăgună.

Om străin în fața morții
Iad cu plâns și suspine
Călător în fața porții,
Poartă zăvorâtă bine.

Om stingher în voia sorții,
Fulg pe-o undă de furtună,
Cimitir în mizeul nopții,
Șerpi dominând în mătrăgună.

CU AMICUL HANS IN ȚARA LUI D'AUREVILLY

Cu ocazia unor studii asupra scriitorului Normand Barbey D'Aurevilly am hotărât să părăsesc Parisul pentru două săptămâni, și să fac înconjurul Cotentinului. Prietenul Hans X. profesor de matematici la Dusseldorf, a fost ispitit să mă întovărășească. Planul a fost făcut după o figură triunghiulară, ceea ce a plăcut lui Hans: întâi Granville la un capăt al Cotentinului, apoi Cherbourg la celălalt capăt, și apoi din nou Parisul, cu oprituri pretutindeni unde ne-ar reține amintirea lui Barbey, culoarea locală, vre-o biserică Gotică, sau marea. Hans și-a riedut mult timp și zadarnic ca să găsească trenul potrivit, iar când am decis imediat, „facem același drum, dar într-o direcție inversă”, a rămas dezorientat de saltul deciziunilor mele. S'a încăpătânat să mă refuze cu tot itinerariul perfect pe care îl aveam de data asta și am trebuit, știindu-l sentimental, să întrebuițez imrecații sentimentale. Am plecat deci în ziua de 3 Aprilie spre Cherbourg. Inceput indoelnic: ploaie neîntreruptă. Ne-am oprit la Lisieux, orașul sfânt al Sfintei Tereza, moartă la douăzeci și patru de ani, spre sfârșitul secolului trecut. Cu toată ploaia pesnind în geamuri, în camera toată înbrăcată în alb, mirosind a flori de câmp, atmosferă de mănăstire, am încercat momente de entuziasm.

4 Aprilie

Impregnat de poezie e Lisieux. Un orașel cu străzi puține, cu piață mare în mijloc, pe care se ridică o grandioasă catedrală gotică.

Culoarea specială o dau mai ales casele medievale presărate peste tot. Sunt străzi întregi — rue de Fèvres de pildă — înguste de câțiva metri, unde casele,

toate înghesuite, se umflă sau se supțiază, capricios, albe cu deseneuri exterioare de lemne încrucișate, cu cornișe ridicare, cu intrări strâmpete pe unde se văd ganguri negre, misterioase.

Așa de bicsnice, durează totuși de sute de ani, și mereu locuite... Ne strecurăm printre ele și în mișcarea mea de a cuprinde toată strada, dela pavaj până la acoperiș — pitoresc admirabil — aplec pe spate unica noastră umbrelă. Hans îmi întrerupse contemplația: „Stai drept, nu vezi că plouă?”

Dar mai ales ființa Sfintei Tereza e răsădită peste tot.

Portretul ei — minunată fecioară boticeliana, înfățișare calmă, trăsături regulate și delicate, ochi profunzi, fruntea bombată, mare și senină, corpul perfect împlinit dar tresărind de frăgezime, totul încadrat în linii simple, admirabil adecuate, ale straelor mănăstirești. Halucinați de parfumul ei, îndelung întârziem printre imaginile ei familiare. În mijlocul pomilor pe un deal, căsuța în care ea și cu cele patru surori, azi bătrâne Carmelite, duceau viața pioasă în preajma tatălui lor văduv, ca să-l părăsească pe rând pentru Carmelul din vale, închisoare strictă. Acolo Tereza s'a întrecut ca să găsească cuvintele cele mai dulci, și să-și îmblânzească firea prea personală, și cu iscodiri lăuntrice neliniștitoare. Camerele au rămas intacte, sufrageria comună, camerele tatălui, a fetelor și a ei — albă cu ferestre spre grădină, cu jucăriile și cărțile pe un colț de masă. Sufletul ei prea plin de iubire ca o cupă prea plină, a trebuit să se reverse și a găsit alături pe Isus. Spre el și-a îndreptat atunci făptura ei pasionată.

— „Je vois passer mon ciel a fair du bien sur la terre”.

Dacă încearcă să cumpere o a doua, se stinge în mâinile lor.

Mă arlecai rușin spre mica vânzătoare și voi să iau una din lămpi.

— Oh! nu trebuie să o aținoi, srușe ea. Ai trecut vârsta în care lămpile mele ară. Ele nu sunt făcute decât rentru corii sau rentru răruși. N'ai oare la tine o lampă rentru persoanele mari?

— Vai! srușei, re acest timp ploios de ploaie mohorâtă. În ceată rosomorâtă vreme necunoscută, nu mai ară decât lămpile voastre de corii. Si doream, și eu deasemenea, să privesc încă odată strălucirea oglinzii.

— Vino. srușe ea. vom privi împreună. Pe o mică scară cariată. mă conduse într-o cameră de lemn simplu în care strălucia o oglindă re un rerete.

— Ssst, srușe ea, îți voi arăta. Căci propria mea lampă e mai luminoasă și mai ruternică decât celelalte; și nu sunt prea săracă în întunecimile acesteia ploioase. Si ea ridică mica sa lampă spre oglindă.

Atunci se ivi acolo o lucire palidă în care văzui trecând istorii cunoscute. Dar mica lampă mîntea mîntea. Văzui rana tresărind pe burele Cordeliei; și ea surădea, și se vindeca; și împreună cu bătrânul său tată trăia ca o rasură într-o colivie mare. și ea îi săruta barba albă. Văzui re Ofelia lucrându-și ara sticloasă a lacului și înlănțuind gâtul lui Hamlet cu bratele umede acoperite de violete. Văzui re Desdemona trezită răfăcînd pe sub sălcii. Văzui re prințesa Malaine scotîndu-și cele două mâini din ochii bătrănuului rege, și răsărind, și dansând. Văzui re Melisanda, liberată, oglinindu-se în tîntăna.

Strigai: Mică lampă mincinoasă!...

— Ssst! srușe mica vânzătoare de lămpi, și ea îmi puse mîna pe buze. Nu trebuie să spui nimic. Ploaia nu este ea destul de întunecoasă?

Atunci îmi arlecai carul și pornii spre noaptea ploioasă din orașul necunoscut.

În biserică ni se arată câteva amintiri dela dânsa, după o sitclă, părul ei nesfârșit, blond buclat, minune dăruită iubitului divin.

A murit iute istovită de prea mult zel și de prea multă fragilitate, fără să-și întărească trăsăturile feței și să-și încrunte fruntea bombată, șoptind un ultim cuvânt de îndrăgostită, înainte de a se duce la El.

— „Mon Dieu... je t'aime...”

Intr'unul din magazinele nenumărate de felul acesta, printre tablourile, sculpturile, cărțile poștale, obiectele diferite cu chipul Sfintei Tereza de toate mărimile, culorile și prețurile, Hans târguște. Apoi prânzul provincial cu brânza locală Livarot și cu cidru... După prânz plecăm la Trouville, făcând astfel un ocol în drumul nostru triumfiular. Gara la mijloc pe o mică insulă, iar de o parte și de alta până la marea din apropiere, Touques, râu supțire. În stînga lui, Deauville aristocratică și potolită, la dreapta Trouville mai capricioasă și mai turbulentă. Ne grăbim înainte de toate, spre mare și o găsim liniștită și depărtată în culori triste și neexpresive. Pe nisipul umed și mult, printre scoicile cu forme mereu noi, cu toată umezeala care ne împovărează greoaie și ne stingherește mișcările, ne simțim pentru un moment înviorați. Dar ploaia și frigul ne-a întors repede la hotel, și pe străzile murdare printre bălțile cenușii și casele neîngrijite cu obloanele trase, sub ploaie ce curge monoton și deprimat, nu ne închinuim pășind silueta sprintenă înbrăcată în ultima creație a casei.

Seara însă am găsit totul transformat, magnifică transformare, marea se deslănțuise și-și ajunsese plinul ei, cuprinsese prin gesturi nervoase, tot nisipul interminabil pe care ne plimbam în voce, puțin mai înainte, și clătina aprig digul lung de lemn pe care înaintam, înfricoșăți de neînsemnătatea noastră, bătuți de limbile vântului — prelungiri invizibile parcă, ale vârfurilor de valuri. Touques se făcuse negru ca smoala, se înmuștise în cantitate enormă și acum gros, dospind mereu, o pornise înapoi spre isvoare. Norii dispăruseră complet și stelele punctau ascuțit cerul ca vârfuri de spadă care ar străpunge la întâmplare o pânză albastră prea întinsă. Iar luna mare rotundă, perfect sclipitoare, își de săvârșea opera și bănuiam în spațiu ap invizibile dela ea la noi pe care le mîntea pricepută ca la un teatru de puși, și lasă pe pământ și pe ape pete de umbră și de lumină palide, aranjate cu artă, umplând firea de mister, de teamă, și de vrajă...

ANTON HOLBAN

trad. DINU GR. MARINESCU

Paris 1928.

critica literara

DESCOMPUNEREA UNUI GEN LITERAR

Cei cari mai au timpul să urmărească fenomenele universului abstract, care literatura, au fost jigniți adânc la privești descompunerii romanului. Genul literar cel mai frecventat de scriitori și cititori, forma socotită supremă de manifestare a geniului, monumentul spiritual re care și-a înscris numele Stendhal, Zola, Dostoievsky, Meredith și alții, se prăbușește.

Descompunerea romanului e un fapt căruia nici o sofistică nu mai poate minti.

Nu invazia romanelor senzaționale, nici a romancierilor de duzină cărora li se comandă opere cu semnificație limitată.

Scriitori de seamă și opere literare de mare valoare au compromis genul literar, cel mai puternic și mai popular așa cum a fost conceput și creat de marii romancieri europeni din veacul al 19-lea.

Vinovatul de căpetenie, căci a creat monstrul cel mai impunător, e Marcel Proust, cu ale sale volume „în căutarea timpului pierdut”. Timpul a fost regăsit, dar concepția clasică a romanului a fost iremediabil pierdută.

Marcel Proust n'a ținut seama, în primul rând, de formatul obicinuit al romanului francez, de proporțiile lui comode, adoptate de toți romancierii, inclusiv englezii și rucii, care și-au îngăduit doar să multiplice până la două numărul volumelor; romanul lui Proust e alcătuit din vre-o douăzeci și ceva de tomuri, din care nu-ți este îngăduit să renunți la nici unul.

Marcel Proust n'a ținut seama nici de nerăbdarea cititorului european, obicinuit ca în trei ore să treacă prin toate peripețiile mai de seamă ale unei aventuri văzute dela nălțime, și redată prin urmare în text înzestrat cu arcuri sintactice, bine înșurunate, denumite uneori „sobrietate de stil”. El a scris pe măsura și dură un plan arhitectonic foarte asemănător catedralelor. Cine nu are vremea să locuiască trei ani în preajma acestei opere de artă, să ia aminte la toți ingerii, sfinții, bestiile, caricaturile și monștrii de piatră, să guste corelația și să ghicească simetria fermecătoare a episoadelor care par anarhice și despechiate — să renunțe și să intre în sala de biliard, mai simplă.

Farmecul vieții proustiene, originalitatea intuițiilor lui psihologice, complexitatea și totuși siguranța acțiunii, forța de sugestie și de adevăr a personajilor în evoluția de-atâtea ori surprinzătoare a veacului lor interior și mai cu seamă arta supremă a stilului său (care pare destrăbălat), au menținut opera sus, și nu compromis formula romanului obicinuit.

E sortit deci romanul să devie de-acum înainte, pentru a fi luat în seamă, o acumulare de caete personale, o pădure a amintirilor confuze și a nostalgiilor întinse ?...

Nu știm dacă apariția în Franța a numeroaselor serii de Vieți Ilustre, romanțate, a fost determinată de geniul lui Proust, care a romanțat, mai mult

sau mai puțin veridic, dar cu talent neîntrecut, în tomurile sale, viața unui pictor, a unui filosof, a unui poet și a unei tragediane, al căror nume e pe buzele tuturor.

Romanul cu nume proprii și cu evenimente cunoscute din ziar, sau din cărțile de școală ?... Dar asta înseamnă eliminarea completă a imaginației, care e izvorul oricărei opere de artă și chezașa adevărului ei artistic și a trăinicieii! Înlocuirea imaginației cu documentul verificat la percepție, la primărie și la circumscripție, dar asta e înlăturarea definitivă a romanului și înlocuirea lui cu monografia istorică, dialogată sau nu !

Ar trebui să mai enumerăm și cauzele de alt ordin, cari amenință însăși supremația tipografiei și a tuturor produselor ei, fără excepție : cinematograful, automobilul, aeroplanul și radio.

Orice lucrător din America, orice pensionar din Franța și orice negustor sau funcționar mai înstărit din România, poate avea un automobil, poate călători cu aeroplanul, poate fi în comunicație directă cu marile evenimente care se petrec pe toată suprafața pământului, inclusiv cele două poliuri.

Elementul de senzație și elementul de educație care alcătuiau zestrea cea mai prețioasă a romanului clasic, sunt desființate. Romancierii, unii profesioniști ai genului, din timpul nostru, dezorientați de această descompunere a romanului și nepresimțind încă formula cea nouă, duc până la absurd unul din cele două elemente. Unii scriu romane „științifice”. Alții călătoresc cu frenezie și aduc în geamantan materialul necesar pentru un roman negru, un roman chinez sau malaez, pentru cititorii albi dela Berlin, Londra și Paris. Și aceste romane exotice sau științifice, două zile după apariția lor, oricât de bine ar fi fost scrise, devin tot atât de banale ca un ziar de săptămâna trecută.

Totuș romanul, gen literar, care a moștenit funcția epopeei și a împlinit-o strălucit până'n veacul acesta, nu pierde. Descompunerea lui din zilele noastre vedește mai curând o vitalitate furioasă și bogată în căutarea unei forme viabile.

Îngăduiți să profetizăm într'unul din numerile viitoare, și să spunem întocmai, după semne cerești cari nu'nșală, destinul romanului ?...

F. ADERCA

CALDURA PE CREER

„Poetul” M. Sevastos, cel care se văita — vă aduceți aminte — că nu poate gândi fiindcă simte că „are noapte pe creer”, a fost cuprins din senin de o combativitate frenetică. Se bate cu rumni în piept și într'un articoluș intitulat „Polemici” cere... adversari.

Il redăm grabnic tot, cu vre-o două trei semne, în paranteze, ale noastre.

„Cititorii ne cer polemici. (?) Spiritul gladiatoric (?) al publicului este arhi-cunoscut.

Noi încetasesm lupta din lipsă de parateneri (!). Toate revistele rivale sau și-au încetat apariția sau au ajuns la un tiraj care nu contează (Bravos Sevastos).

D. Eugen Lovinescu s'a astâmpărat. D. Mihalache Dragomirescu a îmbătrănit, stă cu fes în cap și cu papuci de lână în picioare — și își traduce opera în franțuzește. Pentru România d-sa a făcut destul. Acum se străduiește pentru univers. N'au decât criticii mondiali să-l „dea tava”. (ca gramatică e destul de prost). Pe noi el nu ne mai interesează.

În aceste condiții, nu putem face polemici. (Vai !).

De noi nu se mai leagă nimeni Pe adversari i-am redus la tăcere (!!!).

Ar urma să ne legăm așa, din senin, de capul oamenilor — ceiace ne repugnă.

De-aceia comunicăm pe această cale cititorilor care vor polemici, că n'avenim cu cine ne lupta (?) — și la urma urmei nici n'avem de-ocamdată poftă de hartă (A ! A !).

Dacă însă cititorii vor lupta cu orice preț — n'au decât să se bată între dânșii. Și lupta corp la corp dă spiritului gladiatoric mai mari satisfacții decât o meschină polemică literară.

Asta-i...”

Cum îl vedeți, acesta e D. Sevastos cași când ar visa treaz. Doar că asta nu e numai „noapte pe creer”. Asta e și „caldură pe creer”.

De altminteri „poetul” cu noaptea pe creer se înșeală când spune că nu mai „polemizează” (el își numește așa, îndeletnicirea de a ciuși de unde poate, lumea pe strada literară). Chiar acelaș număr denunța cititorilor Adevărului literar pe un colaborator al nostru care într'o traducere scria : „Un cerc de obicinuiți”. Nu ne îndoiim că cititorii Adevărului Literar se vor indigna. Căci ei sunt obicinuiți să li se traducă din franțuzește după sistemul corectorilor analfabeți :

Débussey a joué en français Mais il a mis la pédale russe.

prin : Débussey a jucat în franțuzește. Dar a pus pedala rusească.

Asta ca să dăm un singur exemplu din atâtea zeci, câte mișună în paginile de plăcintă ale gazetei li'erare făcute din mucerile tuturor redacțiilor și tuturor scriitorilor.

„S'amaigrir avec votre française, cher Sevastos” ! ca să întrebuițăm franțuzeasca d-tale învățată după afișe... A se slăbi.

U. I.

in strainatate

MARCEL SCHWOB

Moare la Paris când număra abia 38 ani, după ce încredințase cărților ceva din sufletul unui aventurier silit de două picior betege să-și petreacă zilele în umbra bibliotecii.

De-acolo însă, din captivitatea amăgită cu lecturi prelungite n'a părăit niciodată pe prietenii lui, caliciți pământului de cari s'a simțit totdeauna legat.

A fost o vreme secretarul lui Cattule Mendès la Echo de Paris, risipindu-și verva și fantezia lui scânteietoare în cronici mărunte.

În această epocă la o anchetă deschisă de Mercure în legătură cu relațiile franco-germane dă răspunsul : „Suntem în bune raporturi de spionaj”.

A ținut însă să apară un mare fantast. Și-a organizat viața bizar : un servitor chinez completa cadrul unei locuințe sobre și retrase unde din mijlocul cărților revindeca titlul de prinț al teroarei, ceea ce a avut ca urmare două volume de povestiri (Coeur double și Le Roi au masque d'Or), destul de bune pentru a nu fi primejduite de această manie a poetului.

Frații Weber în faimosul lor album de interview-uri fantezite presupun din partea lui Schwob acest răspuns : „Dacă nu o ștergeți pe dată, arunc pe voi douăsprezece vipere cornute din speța cea mai primejduioasă” — ceea ce denotă cu câtă tenacitate își cultivase mania.

Și cu toate astea câtă diferență dela această poză convențională până la sufletul rar al acestui vizionar splendid, frate bun cu meșterul Villon și cu toți cei cari mai târziu au celebrat la liturghia vagabondajului — copilărie a oamenilor mari, (acei oameni atât de deznădăjduți de gândul că se vor mări, de cari pomeneste poetul) libertate sălbatecă din care a mușcat cu atâta neînfrânare London și Gorki și alții mulți.

Și cine altul în afară de Schwob i-ar fi putut face cu atâta dragoste și pricepere panegiricul lui Villon, vagabondul cu sufletul mare, dacă nu el, care îi era frate atât de bun și totuși atât de învățat și de profund poet.

În iarna anului 1904—1905, Marcel Schwob (debutase la 22 ani cu un studiu

remarcabil asupra argotului francej) în mica sală dela etajul al doilea al „Școlii de înalte studii sociale” admirabilele lui lecții despre Villon. Nu erau mulți villon-iștii. Desigur că nu treceau de cinci sprezece. Dar dintre ei nu lipseau Chevrier, Carco, Cocteau, Salmon. Nenorocirea a vrut ca moartea să întrerupă brusc opera poetului a cărui magie transforma documentele câteodată uscate, de cele mai multe ori vagi în evocări splendide, așa cum farmecile transformă plumbul în aur curat.

Capodopera lui Marcel Schwob este însă „Cartea Monelle-i”—istorie la care sufletul său purificat de toate balasturile participă cu intensitate. Un poem care cuprinde dragostea poetului pentru Monelle și pentru surorile ei „asemănătoare prostituatele fără inteligență, turmentate de egoism și de voluptate, de cruzime și de orgoliu și cari n'au izbutit încă să se găsească...”

DINU GR. MARINESCU

T e a t r u

INSEMNAȚII DESPRE IBSEN

Rânduirea tehnică cere ca „Universul literar” să intre în mașina de tipărit, Joi dis de dimineață.

Și cum premiera „Femeea mării” de Ibsen e Miercuri seara, cronică respectivă nu poate să intre în numărul de față.

Imi voi îngădui, în locul croniceii să fac două-trei însemnări despre Ibsen.

Mai întâi o notă bună pentru Teatrul Național, că a pus și în repertoriul actual, piese de Ibsen. Poate că n'a pus atâtea, câte ar fi fost bine să fie cunoscute. Și ar fi bine să fie toate cunoscute. Dar și așa, este o notă bună, căci silințele de interpretarea acestor piese sunt fără îndoială mari. Și pentru actori și pentru direcția de scenă.

Încercarea cu „Femeea mării” poate că e una dintre cele mai serioase examinări a talentelor protagoniștilor scenei noastre prime.

Este în „Femeea mării” poezia infinitului.

Pentru noi, pentru frământările noastre pasionale, dar de cele mai multe ori fără ideal, o piesă de Ibsen e o noutate. Mi-aș îngădui să spun o noutate și binefăcătoare și determinantă de cugetare serioasă. De cugetare la lucrurile, care fac parte integrantă din conștiința noastră. La necesitatea înțelegerii libertății, la dorul acomodării sociale, potrivit spiritului nostru, la silința examinării noastre în raporturile sociale.

Căci piesele lui Ibsen adiază idei tari,

idei forte. Spectacolul teatral e prilejul desfășurării ideilor. Personajele lui sunt îndeobște simboluri purtătoare de anume idei și atitudini, care fie că ne înlanțuie, sau ne depărtează, prin prompte a-

sunt oprimate. Și așa sunt toți eroii și eroinele lui.

Fiecare înseamnă o revendicare, o dorință de liberare, o sbatere de ruperea zăgazurilor sociale, ipocrite, banale, triviale, înăbușitoare.

Eroii lui nu se pot acomoda. Sunt revoltați. Dar sunt și învinși. Pe unii ia făcut autorul să prefere gesturi de ne buni, sau de nătângi anarhici, decât să se acomodeze.

Pot să pară uneori eroii lui Ibsen ridiculi. Dar sunt și atunci încălziiți de idealism, de râvna spre mai bine și mai frumos. E poezie tinerească. E avânt de individualizare. E îndrăzneala personalizării.

Este totuși în piesele lui Ibsen și se va simți desigur puternic în „Femeea mării”, ceva care provoacă o distonare în aprecierile spectatorului. E prea brutal contrastul dintre lirismul dorurilor și posaca și îndârjita încheștare prostescă a mediului. E o sbuciumare zădarnică de a găsi cadrul armonios și unitar. Și e explicabilă aceasta. Și dorurile sunt generale și realitățile sunt la fel. Lipsește preciziunea.

Nu se întâlnește un anume adevăr cu o anume ficțiune să se ciocnească dur, ca să se determine o anume atitudine, sau o anume intenție.

Lumea-i rău așezată, e realitatea de la care a pornit Ibsen. Sufletele de elită

B. C.

plastica

EXPOZIȚIA FRANCEZĂ DE ARTE DECORATIVE

La 28 Septembrie se va deschide în palatul „Salonului Oficial“ dela Șosea, Expoziția de artă modernă franceză.

Această expoziție e organizată sub înaltul patronaj al M. S. Regina Maria și sub patronajul de onoare al domnilor: Lapedatu, ministru al artelor, Paul Léon, directeur général des Beux Arts, C. Diamandy ministru român la Paris și Al. Tzigara-Samurcaș profesor universitar și directorul muzeului național.

În comitetul de organizație figurează numele unor autorizate personalități prin

Cităm câteva nume ale artiștilor.

D-nii Joubert și Petit mobile, d-nii Sue și Mare plane artistice, d. Edgar Brandt fer forjat, d. Jean Dunand vase din metal și lac, sculptorul G. Serré ceramină, d. Louis Barillet vitrouri, d-nii: de Waroquier și Kvapil pictură, d-nii: Dejean, I. I. Martel, Cormier și Pompon sculptură.

Expoziția franceză de artă modernă este rezultatul muncii încordate a unei generațiuni în căutarea celor mai fericite formule estetice.

Este încoronarea efortului de-a scoate

după care noi umblăm de multă vreme.

În domeniul artei noastre domnește un fel de zăpăceală, încât pe lângă public și artiștii vor găsi un îndemn, și un jalon.

KVAPIL: Compoziție

DEJAN: Tânăra fată

re cari: d. Georges le Chevallier-Chevillard, directeur de la manufacture nationale de Sévres, d. Jacques Vienot, d. Roger Savret și alții.

Comisarul român al expoziției e cunoscutul iubitor și cunoscător de artă d. Jean Saras.

Expoziția are de scop strângerea relațiilor între țara noastră și Franța, țara care în nenumărate rânduri a fost desăvârșit în diferite ocazii și care data aceasta se desăvârșește prin cel mai înalt mijloc: arta.

Vor fi mai multe secțiuni: Pictură, sculptură, mobile, tapete, ceramică, metal, sticlă, cerceleanuri, cristal.

Vor expune renumitele instituții de artă: „Sèvres“, „Christofle“, „Pleyel“, etc.

artele plastice de sub tirania stilului clasic și de a o avânta spre culmile unor creațiuni sintetice, având la bază inspirația abstractă stilizată prin armonia liniilor, a planurilor și culorilor.

Destul au servit artele plastice numai pentru ilustrarea religiei, istoriei și literaturii.

De acum vor putea face și aceasta.

Dacă frumosul poate fi îmbrăcat în haina frazei sau împodobit cu vălul versului, cu mult mai bine îi șade încoronat de linie și culoare.

Iată dar o îmbrăcăminte independentă.

Publicul românesc va avea de admirat această luptă a artiștilor francezi.

Va face cunoștința specificului franțuzesc, marcă de originalitate națională

Așteptăm — pentru a reveni — cu multă nerăbdare deschiderea expoziției căreia îi prevedem cel mai desăvârșit succes.

ION SAVA

aşa şi-aşa...

Intre celebrităţi..

Răposatul Mitiţă Sturza, odinioară şef al partidului liberal şi sfetnic credincios al regelui Carol, către tristul sfârşit al vieţii lui, fu internat într-o casă de nebuni din Paris.

Cum lesne e de înţeles, pensionarii acestui azil, nu erau muritori de rând. Printre ei se afla şi celebrul artist francez Coquelin.

Chipul cum noul sosit cunoscă pe celebrul actor e de un comic lugubru. Mitiţă Sturza întâlnind, pe culoarele ospiciului, pe Coquelin, îşi așază, după moda turcească, mâinele pe piept şi plecându-se cu smerenie îşi declină numele şi calitatea :

„Mitiţă Sturza, prea supus servitor al Majestăţii sale regelui Carol I”, declară el.

Coquelin frapat de acest protocol, inuzitat la franţuzi, clătînându-şi uşor capul lasă să cadă, cu compătimitate, această reflexie :

„Asta e mai nebun decât mine”.

Şi îşi văzu de drum...

candoare

Excelentul nostru amic, avocatul Ghelmegeanu, are doi copii adorabili. Cel mare, un băiat, avea însă detestabilul obicei — al multor copii de altfel — de aşi mânca unghiile.

Sfaturi, stăruinţe, intimidări, nimic nu puteau să-l curăţezească de metahna lui. Intr-o bună zi, o mătuşă a copilului, epuizându-şi argumentele, îi spuse că dacă va mai continua cu această practică nenorocită, i se va umfla pântecul cât un butoi.

Şi a fost miraculos : din ziua aceea copilul a fost vindecat.

După câţva timp însă, însoţind pe taică-său în tramvaiul Obor-Cotroceni. Întâmplarea îi așază pe amândoi în faţa unei doamne, în poziţie interesantă, cum se spune politicos, dar destul de comic. Copilul începu să privească cu atenţie cucoana, insistând asupra amănuntului care o deosebise de celelalte pasagere.

Cucoana, enervată de această indiscreţie precoce, se adresă copilului pe un ton iritat :

— Micule ! Oare mă cunoşti, de te uiţi tot timpul la mine ?”

„Nu !” răspuse copilul. Şi arătând cu un deget acuzator pântecul cucoanei, adăogă cu convingere !

„Dar ştiu ce ai făcut”.

Vă închipuiţi, capul lui taică-său, al cucoanei şi al celorlalţi pasageri.

DANDYSMUL

JULES LEMAITRE

Opera ce şi-o propune dandysmul e foarte paradoxală şi dificilă. În general, nu se pot domina oamenii decât prin forţa materială, prin geniul artelor şi al ştiinţelor şi uneori prin puterea virtuţii. Plăcerile exterioare, eleganţa hainelor, politeţea manierelor, toate acestea trec, nu numai în ochii înţelepţilor, dar chiar în acei ai oamenilor de lume, când îşi închipue că sunt serioşi, drept avan-

tagii foarte interioare spiritului, talentului şi valorii morale.

Or, dandy-ul încearcă să modifice în întregime această părere înrădăcinată în oameni de o filosofie tradiţională şi perimată şi să răstoarne ierarhia meritelor. Adică, îşi însuşeşte aceste avantagii pretinse drept nimic.

Şi tocmai lucrurilor de cea mai puţină însemnătate, el caută fâlos, să le arate cel mai mare interes. Reuşeşte să impună celorlalţi punctul acesta de vedere, voit absurd, şi să facă pe cei bogaţi să creadă că a inovat ceva în materie de obiceiuri mondene, convenţiuni elegante, îmbrăcăminte, maniere şi distracţii e tot atât de rar, de merituos, demn în sfârşit de consideraţie ca a descoperi şi crea ceva în politică, în artă, în literatură. Dandy-ul spiritualizează moda. Dintr'un ansamblu de practici nefuseminate şi inutile el face o artă care poartă vestigiul său propriu, care place şi seduce întocmai ca o operă a spiritului. El dă unor detalii de costum, de ţinută şi de vorbă, un sens şi o putere pe cari în realitate nu le au. Pe scurt, el te face să crezi în ceace nu există. El „stăpâneşte prin vânt”.

După cum alţii stăpânesc prin talent, forţă şi bogăţie.

Din nimic, îşi face o superioritate misterioasă pe care nimeni n'ar putea-o defini. Dar ale cărei efecte sunt tot atât de reale şi de mari ca şi cele ale superiorităţilor clasate şi recunoscute de către oameni. Dandy-ul e un revoluţionar şi un iluzionist.

Mai mult însă : regatul acesta al manierelor, pe care-l înalţă la strălucirea celorlalte regate omeneşti, îl răpeşte laşilor, cari, singure, păreau făcute pentru a-l exercita.

De altfel dânsul domină în chipul lui cu mijloacele femeilor. Şi această uzurpare a funcţiunilor, o obţine chiar cu consimţământul femeilor şi lucrul mai surprinzător, cu acel al bărbaţilor.

Dandy-ul are ceva anatural, de antidrogyn, cu care poate seduce la infinit.

De altfel dandy-ul e un artist, în felul lui. Toată viaţa sa e opera lui de artă. Place şi domneşte prin aparenţele pe cari le dă persoanei sale fizice, precum scriitorul prin cărţile sale.

Şi place singur, fără ajutorul nimănui. Nu trebuie, ca un actor să interpreteze cu persoana şi trupul său, gânduri-

UN ALBUM ARTISTIC

Sell de Camil Petrescu

FETE-FETE... albumul de obraze expresii al caricaturistului SELL va apărea peste câteva zile, având textul semnat de cei mai de seamă scriitorii ai noştri.

PRESA TEATRALA

Sergiu Milorian de Camil Petrescu

literara

o seama de cuvinte

Dacă aş fi rege, spunea adesea Tolstoi, aş decreta o lege, în virtutea căreia un scriitor care a întrebuițat greșit un cuvânt să fie privat de dreptul de a scrie și să primească o sută de lovituri.

Într-o zi repeta această frază înaintea lui Gorki.

— Și libertatea de a scrie? făcu Gorki protestând.

Dar Tolstoi:

— Libertatea de a scrie, da. Libertatea de a scrie prost, niciodată.

Tristan Bernard promisese o piesă unui director de teatru și, neglijent ca întotdeauna, nu se ținea de cuvânt. Un prieten comun intervine, încercând să convingă pe cel mâniat:

— I-ai promis...

— Nimic.

— Cum nimic? Tu i-ai spus că...

Atunci Tristan, foarte calm:

— Și tu crezi că eu ascult tot ce i-am spus lui!

Hermann Boërhaave a fost, după cum se știe, un mare savant olandez din secolul XVIII, așa de celebru în lumea întreagă, încât un mandarin scriindu-i din China pe această singură adresă: „Ilustrului Boërhaave, medic în Europa”, scrisoarea a reușit să-i parvie.

Boërhaave a murit la 23 Septembrie 1738, și în biblioteca lui s'a găsit o carte mare, somptuos legată. Savantul anunșase din nainte, că această carte conține cele mai înalte secrete ale medicinei. Deschizând-o, au găsit-o albă dela întâia până la ultima pagină.

Se citea doar pe frontispiciu:

„Păstrați-vă capul limpede, picioarele tari și pânțele liber și băteți-vă joc de medici!”

altuia. Așa că, în scara meritelor dandy-ului îmi apare superior actorului. Însfârșit, funcțiunea dandy-ului este cel mai înalt grad filosofică. Cum are de-a face numai cu neantul, cum invențiile sale consistă în nimicuri cari nu valorează decât prin opinia pe care se bazează, el ne arată că lucrurile n'au altă valoare decât acela pe care li-l dăm și că idealismul e adevărat. Și cum a știut să facă din cea mai recunoscută vanitate, ocupațiunea cea mai nobilă, ne-a putut să înțelegem că toate sunt zadar.

In românește de M. GRINDEA

bazar

PISTOLUL ȘI TRAGEDIA

În magazia de accesorii a Comediei Franceze se găsește un vechi pistol, care se întrebuițează din când în când în anumite piese din repertoriu. Acest pistol a ajuns aci printr-o întâmplare ciudată care merită să fie povestită.

Un tânăr, care avea mania de a face versuri, trimisese o tragedie administratorului teatrului, care era pe atunci d. Empis. Se întâmplă însă să fie refuzat. Acest lucru l-a determinat să trimeată o scrisoare disperată, în care amenința că își va găuri craniul, dacă nu va fi ajutat cu o sumă de bani. În timpul nostru un asemenea fapt ne-ar face să surădem. Dar la acea epocă totul îmbrăca o culoare de sentimentalism, așa încât Empis trimise pe secretarul său la domiciliul tânărului în chestie. Pistolul încărcat se afla lângă el pe măsuta de noapte. Secretarul îi remite atunci 200 de franci din partea direcției. Trei luni apoi, poetul trimite din nou o tragedie. Urmează un nou refuz și o nouă amenințare a scriitorului. Atunci Empis trimite pe secretarul său ca să-l găsească. Poetul nostru se înfățișează închis și tragic.

— Domnule, îi spuse administratorul cu o voce severă, prima oară când veți mai avea fantezia să ne trimiteți o nouă tragedie, iată domnul cu care veți avea de aface.

Și îi arată cu degetul pe comisariul de poliție invitat special pentru această afacere. Acesta înhătă pe vizitator. Dar în buzunarele poetului nu a mai fost găsită vreo nouă tragedie ci doar pistolul care fu confiscat, devenind astfel proprietatea Casei lui Molière.

caricatura zilei IN ZORII ZILEI

EA: Mandache, iar ai venit beat?
EL: Mă rog?... cine sunteți Dv.?

COCHETARIE

GHICITOAREA. — Acest mantou D-nă vă va arăta invizibilă.

DOAMNA. — Vai! dar acesta este un model de anul trecut, nu ai ceva mai puțin demodat?... (London opinion)

DIN „INTAMPLARE”

LOGODNICUL. — (după cearta din ajun).

— Ce întâmplare, Odeto! Nu mă așteptam, zău, să te întâlnesc aici.

(Judge)

carti redactate în extrase

VIATA MARGARETEI DE VALOIS

REGINA A NAVAREI ȘI A FRANȚEI

(continuare)

Jean H. Mariejol

PASIUNI-PASIUNI

Margareta care se convinsese că toată lumea în jurul ei, începând cu mama și fratele ei și sfârșind cu regele Navarei și toți cei ce o înconjurau — cu excepția unora dintre adoratori — nu urmărea altceva decât interese egoiste, și furată și ea de curentele proselitiste ale timpului, se decisese să readucă la catolicism pe soțul ei. Spiritul ei politic destul de dezvoltat, dar mai ales marea ei inteligență atât de laudată până și de Montaigne, dublată de un puternic simțământ religios pur catolic, o făceau să creadă posibilă nu numai convertirea nesilită a regelui Navarei, ci încă și o zdruncinare serioasă a protestantismului pe care ea îl considera o erezie mai detestabilă decât păgânismul.

Deocamdată ea și făcea rugăciunile într-o capelă micuță unde veneau și puținii catolici care mai trăiau în jurul Curții Navarei. Dar într-o zi aceștia fură arestați și toate protestările ei n'au putut avea alt rezultat, decât să atragă atenția asupra catolicismului ei militant, în plină tabără hughenotă.

Regele Navarei care asemenea Margaretei, era un mare amoret, era mereu în căutarea idealului feminin. Imbolnăvindu-se însă și Margareta îngrijindu-l bine, ei se putură iarăși reapropia fără ca totuși relațiunile dintre ei, dată fiind înconstanța amândurora în dragoste, nu au marcat nici cu prilejul acela un grad de căldură mai ridicat.

La Curtea din Nerac amorul era — cum se și cuvenea cu astfel de amfitrioni pasionați și libertini — cultivat cu frenezie. Se părea că multele aventuri ale Margaretei și ale regelui provocaseră o adevărată epidemie de amor căci până și gravul Sully, se îndrăgostise de o domnișoară de onoare. Numai astfel se poate explica fraza lui d'Aubigné :

„Regina Navarei spunea regelui că un cavalier era fără suflet dacă nu iubea și exercițiul amorului nu trebuia să fie ascuns, — arătând prin această publică profesiune că era o practică a virtuții, căci secretul e marca viciului“.

Printr'un contrast firesc la o natură bogată și sub influența ideilor platonice, Margareta scrie pagini din cele mai caste. Sufletul ei care nu era deloc mediocru, trecând peste încercările sortii, aspira către înălțimi ideale, deși corpul ei și moravurile vremii preferau satisfacții animalice, sau, poate, tocmai de aceea.

Marea îndrăgostită de frumosul masculin era în același timp (nu chiar matematic vorbind) și o pasionată după frumosul transcendent. În paginile ei se remarcă inexistența oricărui cuvânt care ar atinge pudoarea. Ei i se atribuie

în afară de Memoriile perfect identificate și scrierea *La Ruelle mal assortie*, dar în toate paginile ei, despre orice aventură, delicatetea, feminitatea și castitatea cel puțin în formă, nu se desmint nicicând.

Soțul ei dimpotrivă, era mai mult *soldătesc* în aventurile lui de dragoste, chiar și în cele mai serioase. Ca soți, erau însă cei mai acomodabili cu puțință. Ea, înțelegătoare și iertătoare, el cu larg simț politic, făcându-se că nu știe nimic. Regimul de reciprocă infidelitate, îl suportau ambii cu o senină indiferență, turburată doar când „aventura“ îi putea amenința în calculele lor departate de orice sentiment de dragoste.

Margareta își explică legăturile pe care de altfel nici nu încerca să le ascundă, ca o „practică avuabilă a unei cinstite libertăți“, iar el, încântat de a nume cuceriri, îi povestea totul, ca unei surori mai mari. Adesea ea patrona legăturile lui până ce nu deveneau primejdioase și multe din domnișoarele și doamnele ei de onoare trecură pe unde numai ea ar fi trebuit să fie.

Regele Navarei avu cinstea să-i servească până și marelui brit Shakespeare, nu numai lui Brantome și altora, într'una din piesele lui de dragoste unde aluzia e aproape directă. Din cauza vieții ce se ducea la Curtea Navarei, un sinod național al bisericilor reformate, ținut la Rochelle, fulmină împotriva fardurilor și a golicionilor femeilor, precum și împotriva tuturor celorlalte invenții diabolice pentru rătăcirea și destrăbălarea oamenilor. Acel sinod interzise credincioaselor fardul și toaletele afrodisiace. Această însemna o mărturisire gravă a influenței corupătoare a acestei Valois-Medicis în mediul hughenot cel mai sus pus și care se dovedește de puțin rezistent. Insuși Montaigne care înțelegea lucrurile cu mare fugăduință, se văzu obligat să-i spuie Margaretei în prefața Eseurilor :

„Vă sfătuesc ca în păreri și cuvintele, ca și în obiceiurile și orice alte lucruri, să păziți moderațiunea, ferindu-vă de nou și straniu. Toate extravagantele mă supără“.

Margareta avea o devărată slăbiciune pentru marii dueliști. Aceasta explică preferința ce arăta un timp vicontelui hughenot de Turenne, care deși mai în vârstă, se putea bate cu însuși Bussy. Dar odată cu plecarea lui dela Curte unde era recunoscut în chip „oficial“ ca amant al reginei, începu epoca durosă a Margaretei.

Defăimările răspândite dela Curtea Franței pe seama Curții Amozului, cum botezără Curtea Navarei, — o infuriază

pe Margareta. D'Aubigné a caracterizat cu spirit și dreptate luptele ce urmăriră între francezii din Navara și Paris „războiul amorezaților“. Margareta făcu o încercare pentru pace între fratele său Henri III și curtea Navarei, dar hughenotii, contând și pe sprijinul unor forțe din afară și al fratelui lui Henri III, atașat de protestanții nordiști, începură lupta.

Margareta rămase în mod logic de partea soțului ei care din lupta dela Cahors eșise plin de sânge și zdrențuit, ca un erou. Ea nu rupse însă legăturile cu Curtea Franței — deși dragostea de mama ei și mai ales cea față de Henri III era inexistentă — și scrisese la Paris că asistă resemnată la ostilitățile pe care nu le-a dorit.

Noul război religios nu o împiedică de loc să petreacă. Deasemenea nici pe soțul ei care nu se mai expuse a doua oară. Ea ceru și obținu dela mama și fratele ei ca Neracul să fie respectat de armata franceză, dar i se puse condiția ca soțul ei să nu mai intre acolo. Regele Navarei își avea însă amanta la Nerac și nu renunță la vizite. Atunci mareșalul Biron care comanda trupele franceze din apropiere fu cât pe aci să pindă pe regele amoroș. Margareta protestă energic. Intre timp însă Henri III a informat că la Cahors fusese o trădare de care Margareta nu era străină, se infuriă contra ei, îi confiscă toate averile din Franța. Greșit informat, dar setos de răzbunare, Henri III merse și mai departe cu ura lui contra Margaretei : scrie insultător regelui Navarei că Turenne îi mângâie soția“.

Margareta ceru insistent mamei să-l rechem pe Biron și să dea comanda trupelor ducelui d'Anjou, fratele ei care avea acum un credincios anume Champvallon, de o frumusețe și vitejie ce-l puneau mai presus chiar de dispărutul Bussy, și incomparabil cu Turenne. Era pe deasupra de o vârstă cu ea. Margareta iubi toată viața ei pe Dumnezeu în creațiunile lui alese (masculine, de sigur). Dar abia după semnarea păcii, când Curtea regelui Navarei și suita ducelui d'Anjou petrecură la Coutras, Champvallon deveni amantul Margaretei și i dădu ca dintâi ocazie să fie prinsă în mod public...

După 6 luni marele ingrat care era fratele ei, ducele d'Anjou, îi răpi amantul, plecând cu întreaga lui suită spre noi tărani de luptă.

Stăpânită de cea mai mare pasiune, în epoca ei cea mai arzătoare, Margareta nu-l iertă pe duce și suferi îngrozitor de părăsirea în care se afla. Se îmbracă în doliu și se refugie în lumen cărților, marea și credincioasa consolatoare.

NECAZURI MARI

Una din ambițiile ei, ca tronul Navarei pentru care și sacrificase libertatea, să aibă toată strălucirea, o costase mulți bani, iar urmărirea veniturilor ei din Franța de către Henri III, o punea într-o adevărată criză de bani. Ea care iubea luxul și risipa se vedea acum constrânsă să sufere lipsuri. Curtea micii Navare, celebră prin petrecerile ei, era acum în declin.

Intre regele Navarei și ea interveni o răceală agravată de faptul că noua amantă a soțului ei îi dăruia un copil, ceea ce ea nu izbutise să facă această amantă, a nume Fosense, și mai ales copilul, aduse definitivă ruptură dintre ea și rege.

Apusul plin de nori grei și amenințători, veni la curtea Navarei cu o oboseală bolnavă. Dorința Curții Franței de a-i revedea pe cei doi soți la Paris, devenea irealizabilă. Margareta sătula de cea luptă, îndurerată încă profund de plecarea lui Champvallan și înduioșată puțin de pacea restabilită între Navara și Franța, plecă singură. Primirea ei fu destul de rece, din cauza acelorași calcule: regina mamă și Henri III conțeau pe influența Margaretei asupra soțului ei și pe recatolicizarea aceluia — întocmai ca pe o victorie decisivă împotriva protestanților. Pe de altă parte regele Navarei prins cu totul în mrejele Fosensei ceru Margaretei să-i aperc amanta față de insultătorii dela Curtea Franței.

Umilită din ambele părți, sărmana regină a Navarei pluse în cea dintâi seară când se văzu singură la Paris, unde visa o alinare.

Regina-mamă o surprinse cu ochii umedați în lacrimi și mai mult bănuind adevărata ei situație față de soțul rămas departe, scrie regelui Navarei o scrisoare foarte drastică, așa cum numai o soacra regală din acea vreme ar fi putut să scrie.

Ca o incununare a tristei situații în care se afla, Margareta află că iubitul ei Champvallan se însura. Era o lovitură mai rea ca toate și regina subliniază astfel întâmplarea :

„Nu mai e dreptate în cer, nici credință pe pământ”.

Din interese politice, regele Navarei lua corespondența cu Margareta. Și gândind după aceea, printr'un fericit micacol, Margareta primi la Louvru vizita lui Champvallan, care se introduse într-un cufăr... Dar „mignonii” lui Henri III deșmăneau și din cauza lor Louvrul îi deveni nesuferit în așa măsură încât își împără un palat în care putu să-și trăiască zilele și nopțile mai în libertate. Gând în mod public în relații cu Champvallan. Dădu petreceri sgomotoase și cheltui mari sume de bani, și aceasta, spre neamocul ei, tocmai când soțul ei afecta o credință religioasă, apropiindu-se în acest mod de catolicism, sau mai bine zis de tronul Franței, la care aspira cu destule șanse. El făcu pe jos drumul la o mânăsă, unde rămase între călugări un șir de zile, fără a se deosebi prin nimic de ceilalți, inițiindu-se în tainele ritualui catolic.

Intre timp, Henri III văzând că sora sa nu-i putuse face serviciul de a-l izbuc pe regele Navarei la Paris, nu-i mai putea folosi cu nimic, găsi iar prilejul unei răzbunări și scrie din nou o scrisoare regelui Navarei prin care cere îndepărtarea a două prietene și consoarte din suita Margaretei, sub cu care erau două nerușinate.

Regele Navarei îi mulțumi (amândoi printr'o ipocrizie identică, simulau un interes deosebit față de Margareta și o încredere perfectă în nevinovăția ei), dar regina Navarei se revoltă și-și urmări prietenile, în timp ce iubitul ei pus și el sub urmărire, dispăru. Henri III nu era însă omul care să se oprească la jumătatea unui astfel de drum. Puse de oarestă pe Margareta însăși și personal regele luă interogatoriul întregii suite a Margaretei, trimițând la Bastilia multe persoane agreiate de ea.

Regina Navarei fu crunt lovită de gestul atât de brutal al fratelui și vestit de acest fapt pe soțul ei.

Regele Navarei se văzu nevoit să se formalizeze, dar găsi neașteptatul pretext de a vesti Curtea Franței că nu-și vă putea reprimi soția defăimată și atât de grav jignită fără o completă satisfacție.

Astfel nefericita Margareta, alungată de o parte și respinsă din cealaltă parte, nu mai știa ce să se facă. Relațiunile dintre cei doi regi erau întrerupte și trecuă zile nepus de grele până ce în fine sub influența cine știe căruia calcul, regele Navarei cel dintâi, trimise un diploma prieten personal care să repete cererea de satisfacție. Henri III ar fi vrut ca cumnatul său să-și reprimească soția fără nici o condiție, iar Margareta era convinsă că nu va fi reprimată decât cu cine știe ce preț bun, iar în timpul acesta regele Navarei se bucura de farmecile unei noi amante, frumoasa Corisanda.

După o târguială penibilă pentru Margareta care dură șapte luni de zile, ea putu în sfârșit să reentre în Navara desconsiderată și nesigură de viitor. Ce ar mai fi putut ea să aștepte dela aceea care o măritaseră ca să-i târguiască viața, dându-i pe o bucurie smulsa cu frocitate, mii de dureri oferite cu o sălbatecă indiferență. Ea se refugiă în religie și adesea plângea la masă, pe când regele se întreținea cu gentilomii, fără ca nimeni să-i dea vre'o atenție.

Aflându-se că ducele d'Anjou a mori și starea lui Henri III inspiră serioase griji, și că în această situație regele Navarei devenea moștenitor presumpțiv al tronului Franței, Margareta se feri de orice slăbiciune familiară și cu gândul la viitorul Franței și al dinastiei, plecă numai decât la niște băi renumițe în acea vreme pentru virtuțile lor fecundante.

Dar regele Navarei era acum fericit de vrăjile Corisandei — o pasiune publică a șefului protestanților indignată doar de faptul că iubita regelui era o mare doamnă catolică, — și aceasta se gândea mult mai serios decât înaintașele ei la coroana Margaretei.

Conflictule dintre cele două rivale erau tot mai dese. Margareta o acuza că a încercat să o otrăvească, dar regele nu o luă în serios. Ea suferi atât de mult de amenințările care o înconjurau, mai ales pentru că era viitoare regină a Franței, încât merse până acolo în disperarea ei, că se înscrise în rândul adversarilor soțului ei, dorind ca mai bine să nu ajungă rege al Franței decât să ajungă fără ea.

Catolicii reîncepură atacurile contra hughenoților. Margareta își mută reședința la Agen, centrul catolic, unde-și formă două companii sub comanda căpitanului d'Aubiach, cu care pregăti un fel de război direct împotriva soțului ei. Ii lipseau însă banii și adesea nu mai găsea nici de cheltuiala casei. Nimeni însă nu-i luase în seamă gândurile războinică, aproape nici i se bănuiau.

Ea doria din toată inima ei pasionată să-și răzbune injuriile suferite dela soțul ei.

Henri III aflând că trecuse de partea baricadei sale îi rămase totuși străin și ostil. Margareta întări orașul ei de reședință, dărâamă numeroase clădiri, chiar cu ajutorul proprietarilor lor și fără a-i despăgubi, căci n'avea bani, iar pe soldați îi puneă în sarcina protestanților, cari erau obligați să-i întretie gratis. Ea nemulțumi orașul întreg, ceea ce contribuă enorm la pierderea acestei cetăți din care ea trebuia să fugă departe fără a-și putea lua ceva cu ea. Din acel moment începu pentru ea o viață de aventuri stranii, pasionate și dureroase, în care o împinse disprețul soțului ei, amenințările amantei lui și persecuțiunile lui Henri III.

CALVARUL MARGARETEI

După o fugă sfâșietoare de peste 100 de km. Margareta făcu un prim popas mai lung la Carlat, unde i se aduseră cu mari greutate și cheltuieli patul și alte câteva mobile, parfumurile și cuferele.

Ea își refăcu o mică Curte în castelul feudal așezat într'o superbă poziție și bine apărat în mod natural. Și cum nu era decât în aparență, viguroasă, Margareta căzu acolo greu bolnavă și suferi nespun de mult.

Avea o fire cu totul personală. Un cavalier din suita ei care o salvase dintr'o primejdie se crezu în drept să fie răsplătit într'un anumit fel. Ea însă nu înțelegea să se dea cuiva din datorie. Toată viața, cu toată înalta ei cultură, fusese sclavă pasiunilor și de aceea preferă unui gentilom pretențios pe fiul farmacistului dela Carlat. Dar gentilomul refuzat, găsindu-l în loc nepermis, îl împuscă pe sârmanul tânăr preferat și din această cauză suferi și el îndepărtarea.

Margareta care nu putea iubi decât pe unul dar din toată inima, avea acum pe d'Aubiach, comandantul gârzei dela Carlat și ținea la el mai mult chiar de cât la ea însăși. Și aceasta o dovedi cu prisosință și fu una din marile pricini ale marilor ei suferințe.

Acest d'Aubiach spusese mai înainte de-a-i intra în suflet că ar fi gata să se lase spânzurat numai să o poată iubi măcar o singură dată pe deplin. El își fixă astfel mai dinainte prețul fericirii la care aspira.

Gentilomul respins și alungat de Margareta, intrase în slujba lui Henri III și cu mijloace istețe, reuși să se strecoare în fortăreața dela Carlat, fără luptă, unde ceru în primul rând — din răzbunare diabolică, zvrărlirea lui d'Aubiach din turnul fortăreței, în prăpastia de jos. Margareta, pentru a-și salva iubitul, uză de toate rugămintile și de alte mijloace proprii, obținând abia în modul acesta viața lui d'Aubiach, și aceasta cu o dureroasă condiție: a îndepărtării lui. Ea însă preferă să plece cu el...

Cronicarii răutăcioși ai timpului acela aspru nu au găsit nici o scuză femeii care în situația ei înaltă își jucă pe o dragoste onoarea, siguranța în viitor și-și expunea până și viața, plecând în noapte, și în necunoscut cu un ofițer pe care-l iubea atâta, încât îi salvase viața, dându-se unui ocupant refuzat și disprețuit, ea o regină și o femce din cele mai distinse, dar mai presus de toate o adevărată eroină a iubirii.

Ea străbătu cu d'Aubiac și o mică suită, fără bani și bagaje, un ținut pustiu prin care roiau bande primejdioase și pe unde risca cel puțin căderea în mâinile protestanților. După câteva zile în care merse și pe jos, rămase numai cu d'Aubiac și cu o femeie și într'un car tras de doi boi, ajunseră la casa unui nobil catolic. Acela însă, preferând să rămâie de partea lui Henri III, încercă s'odee pe mâna următorilor din cealaltă tabără. După numeroase și grele peripecii Margareta fu prinsă de oamenii fratelui ei și închisă la Usson, iar d'Aubiac plăti cu vârf și indesat prețul ce-l oferise: fu spânzurat cu picioarele în sus și îngropat încă în agonie...

Margareta se îmbolnăvi din nou grav și regina-mamă care o ura acum când nu-i mai era utilă scopurilor lor — sub pretextul de a-i fi desonorat Casa, puse la cale recăsătorirea regelui Navarei, în timp ce Henri III ordona otrăvirea Margaretei și nădăjduia mai mult ca oricând revenirea la catolicism a soțului sorei sale pe moarte.

Regele Navarei, în curent cu intențiunile dela Curtea Franței, se indignă de toate acele pregătiri și anunță că niciodată nu va consimți la o atât de execrabilă răutate.

Bolnavă încă Margareta simțise primejdia și se ferea zilnic de otrava care i se destinase. Și desigur n'ar fi scăpat de moarte dacă prin încetineala și nehotărârea sa, regele Navarei nu ar fi trezit bănueli lui Henri III, care-și văzu deodată sora mai necesară ca oricând și renunță la otrăvirea ei.

Acelea erau timpuri dure în care viața oricui putea fi subordonată celor mai zămintite idei, iar sentimentele care justifică frumoasele, eternele instituțiuni bune ale omenirii, familia și societatea umană, nu existau aproape de loc, în special în vârful piramidei.

Între timp Conillac, paznicul regal al Margaretei, dându-și seama de rolul odios ce juca și văzând situația politică atât de incurcată, captivat în același timp de verbul strălucit și de frumuseța prizonierei, concedie soldații și primi ordine numai dela Margareta, care se văzu deodată castelană liberă și cu drepturi de mult uitate. Privirile ei erau ascultate.

Află cu înfiorare asasinarea lui De Guise, care ocupase Parisul cu catolicii lui victorioși, află cu durere melancolică moartea mamei sale care o desmoștenește. Nu mult după aceea Henri III îi asasinat lângă Paris, în timpul asediului, iar regele Navarei ocupă îndată tronul Franței.

Toate aceste vești, în singurătatea tristă dela Usson o turbură nespuse. Se vedea regină a Franței acum, dar era atât de vreme de când nu mai avea pe nimeni și nimic. Soțul ei și coroana Na-

varei erau într'un îndepărtat trecut.

Mama și frații ei dispăruseră, după ce fiecare o rănise cu o cruzime pe care ea cu o inimă atât de plină de toate iubirile, încă nu o putea pricepe.

Una din preocupările noii Curți a Franței fu și ocuparea castelului Usson, o fortăreață de o mie de ori mai greu de cucerit ca o inimă de femeie. Și în adevăr s'au dat lupte grele acolo și numai trădarea putu să introducă pe inamic. Totuși Margareta mai stăpânea încă donjonul pe care era să fie ucisă de un glonte și respinse, ca prin miracol și atacul din interiorul cetății.

Henri IV, fostul rege al Navarei, se catoliciză, părăsind-o și pe Corisanda și se gândi, tot din oportunitate, să se împacă cu Margareta, tocmai pentru a putea divorța mai ușor. Ea, desemnată în fond, îi primi avansurile și în schimbul unor compensațiuni materiale, consimți la divorțul dorit de amândoi. Dar formalitățile trenau și o nouă dragoste a regelui, complicată cu copii recunoscuți (sacrifică și el destul de mult pe altarul lui Eros) îl făcu să neglijeze chestiunea aceasta. În fine se aranjă ca să se considere că nu a existat căsătorie din cauza dispensei papale și a constrângerii Margaretei și Henri IV îi scrisese fostei soții că-i va rămâne ca un frate, îi asigură titlul de regină și veniturile corespunzătoare și apoi se recăsătorii cu Maria de Medicis, care-i aducea ca zestre un milion de scuzi de aur.

Margareta fu bună prietenă cu aceea care-i luase Tronul Franței și feliicită pe o nouă amantă a regelui, păstrându-și cetățuia inexpugnabilă dela Usson, dar continuând a cheltui extrem de mult, mai ales la Paris.

La Usson făcea mari slujbe religioase cu cele mai frumoase coruri din acea vreme. Dar aceea care avusese ca adoratori pe cei mai străluciți bărbați ai timpului său (De Guise, Bussy, d'Anboise, regele dueliștilor, Champvallon, cel mai frumos și mai înzestrat om al vremii și atâtea alte glorii masculine) se mulțumea acum să distingă cântăreți, sau chiar câte unul din domesticitatea sa. Se consacra însă vieții intelectuale, citind Biblia, Plutarch, Platon, Herodot, Ovid, etc și scrisese cu talent deosebit numeroase pagini ce au rămas. Biblioteca dela Usson o dovedește ca pe o mare cititoare a epocii. Ea participă la lucrările Academiei care pe atunci avea și femei în sânul ei și se ocupă mai ales cu filosofia, care după religie prima în acei timp.

Usson-ul devenise un fel de Parnas. Scriitorii găseau azil ideal acolo. În jurul Margaretei era un suflu de spiritualitate înaltă. Într'una din paginile Memoriiilor sale, ea vorbește cu entuziasm de ziua când sufletul i s'a deschis la înțelegerea ideilor a lumii și a lui

Dumnezeu și o binecuvânta cu talent. 19 ani cât trăi la Usson ea-și dezvoltă spiritul printr'o erudiție adâncită. Dar Parisul o atrăgea și fără învoirea regelui ea plecă. Fu primită ca o adevărată regină, fainei amorurilor ei i se suprapuse faima intelectualității.

Regele o vizită și o sfătuie să fie mai puțin cheltuitoare, să nu mai prefacă noapte în zi. Ea ripostă că e prea bătrână să mai poată renunța la obiceiul de a se culca și scula târziu și că libertatea era o tradiție familiară. Regele îi arătă mult mai multă simpatie de când nu mai era obligat să-i ascundă adevărata simțire.

Ea avu încă un amant frumos care îi fu ucis. Puse de execută pe ucigaș (un tânăr gelos) pe locul crimei. Urmașului celui ucis, Bajamont, îi asigură nemurirea, deși era doar un prost frumos, prin versurile unui poet de talent.

Ultimul ei amant fu un anume Villars căruia Margareta îi cerea să se îmbrace după moda din tinerețea ei, în amintirea unei vremi ce nu avea s'o mai revadă niciodată.

Henri IV nu era de loc prezentabil: o doamnă îl caracteriză de minune, spunând: „am văzut pe rege, dar n'am văzut pe Majestatea Sa”. Margareta intervenea adesea spre a da gust și succes serbărilor Curții. Ea avu și o polemică de natură feministă cu un însemnat scriitor și cugetător al vremii, în care triumfă, definind-o pe femeie cu exemple din Biblie și Istorie ca o creațiune superioară bărbatului, într'un mod care ar convinge și astăzi. Bătrână și groasă, începând a incomoda, ea se stinse în 27 Mai 1615, populară și iertată.

Locul ei de odihnă s'a pierdut apoi fără urmă.

